

Geneeskunde

Middelburgse Commercie Compagnie

Profielwerkstuk door Annebel Soffers

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Chirurgijnsjournaal Petrus Couperus	
Bevindingen	7
Arriaan de Puit vs slavin – wormen	12
Jacobus Duinkerken vs drie slaven – dysenterie	14
De Gids van Gallandat.....	17
Conclusie	23
Bibliografie	26
Bijlage 1	
Bijlage 2	

Inleiding

Allemaal kennen we natuurlijk de WIC, de Verenigde West-Indische Compagnie, die zich bezighield met driehoekshandel, waarbij de bevolking uit Afrika gevangengenomen werd door de Nederlandse zeevaarders en verkocht werd op de slavenmarkt. Middelburg had een vergelijkbare onderneming, maar dan op kleinere schaal. Deze onderneming werd de MCC genoemd, de Middelburgse Commercie Compagnie. Deze handelsonderneming was opgericht in 1720 en handelde op havens aan de Oostzee en Middellandse zee. Ook hield de MCC zich bezig met trans-Atlantische slavenhandel, de eerder genoemde driehoekshandel.¹

De schepen van de MCC voeren van Middelburg, volgeladen met goederen om te verhandelen, naar West-Afrika. In ruil voor de goederen kreeg de MCC daar aan de kust Afrikanen, die zij later verhandelden op de slavenmarkt. Ook kregen ze ivoor en goud voor de goederen, want dit was op Nederlandse bodem niet te vinden.

In Amerika verkocht de bemanning van de schepen de Afrikaanse mensen als slaven aan plantagehouders of op de slavenmarkt. De slaven moesten daar hard werken op plantages waar suiker, tabak, koffie of katoen verbouwd werd. Voor deze slaven kreeg de bemanning geld en vaak ook producten van de plantages. Daarmee keerden zij terug naar Europa. Op onderstaande afbeelding (afkomstig van het Zeeuws Archief) is de route van het schip uitgestippeld. De getallen geven het aantal dagen dat het schip op een plek verbleef aan.

¹eenigheid.slavenhandelmcc.nl, de website van het Zeeuws Archief geweid aan de MCC

Een reis van een aantal weken, met veel bemanning en veel slaven aan boord, die allemaal ziekten mee konden brengen uit het land van oorsprong waar de bemanning niet immuun voor was, dat was natuurlijk gedoemd mis te gaan. Daarom was er altijd een dokter aan boord, een scheepschirurgijn of ook wel oppermeester genoemd. Deze chirurgijn had ook een assistent, net zoals dokters tegenwoordig een assistent hebben, een ondermeester.

De scheepschirurgijns waren opgeleid in Nederland en waren erkende dokters, maar de ziekten die zij moesten genezen waren voor hen onbekend. Veel ziekten aan boord waren meegenomen door de Afrikaanse slaven die er immuun voor waren, maar de bemanning uit Nederland was nog nooit blootgesteld aan deze ziekten. Het afweersysteem wist dan ook niet wat de juiste reactie was op de ziekten, simpelweg omdat het de ziekten niet kende. Daarom kon de bemanning wel ziek worden.

Een veel voorkomende ziekte aan boord van de schepen was scheurbuik, een ziekte die ontstaat bij gebrek aan vitamine C.² Aan boord van de schepen was meestal geen vers fruit, omdat de schepen lang aan een stuk op zee zaten en fruit niet geconserveerd kon worden. Daardoor liepen de mensen aan boord een tekort aan vitamine C op en kregen ze scheurbuik. Symptomen van scheurbuik zijn: zwellingen, bloedingen van het tandvlees, slapte, stijve en pijnlijke ledematen en inwendige bloedingen. Zonder behandeling is deze ziekte dodelijk. Artsen wisten niet wat de oorzaak van deze ziekte was, maar wel dat de ziekte verholpen kon worden door citroen- of limoensap in te nemen. Hier zit namelijk veel vitamine C in, ook al wisten de chirurgijns dat niet. Daarom werd het sap meegenomen aan boord.

Een andere veel voorkomende ziekte was 'de loop'. Dit is eigenlijk gewoon diarree. Tegenwoordig kunnen mensen als ze op hun exotische vakantiebestemming aankomen last krijgen van diarree. In 1720 was dat ook al het geval, toen konden zowel de leden van de bemanning als de slaven last van diarree krijgen.

Verder kwam dysenterie voor, een infectieziekte die het spijsverteringskanaal aantast. De ontlasting van een dysenterie-patiënt is waterig met bloed, daarom werd deze ziekte ook wel 'rode loop' genoemd.

Net als nu werden mensen ziek van malaria. De scheepschirurgijn noemde dit koorts, dat is een van de symptomen van malaria en chirurgijns hadden er nog niet de naam 'malaria' voor. Malaria is een tropische ziekte die door muggen verspreid wordt; de malaria-patiënten aan boord waren hoogstwaarschijnlijk in Afrika gestoken door een besmette mug.

² Informatie over ziekten komt van de website van het Zeeuws Archief

Een van de schepen van de MCC was het schip 'De Eenigheid'. Aan boord van dit schip was de scheepschirurgijn Petrus Henricus Couperus, een Fries. Couperus had al eerder gewerkt als chirurgijn op een schip van de VOC. Daarna wilde hij een vaste chirurgijn worden op Walcheren, maar toen dit niet lukte is hij toch maar weer gaan varen, voor de MCC. Van hem is een journaal³ overgeleverd waarin hij de ziekten en het genezingsproces van zijn patiënten bijhield. Dit journaal schreef hij op de derde reis van de Eenigheid, eveneens zijn derde reis bij de MCC. De reis duurde twee jaar, van 1761 tot 1763. Couperus' assistent, de ondermeester, was Louis Bernard, uit Frankrijk.

Het journaal is opgebouwd uit twee delen. In het eerste deel beschrijft Couperus de bemanningsleden die naar hem toegekomen zijn met een lichamelijke klacht, welk medicijn hij ze heeft toegediend en het verdere verloop van de ziekte. Soms geeft hij nog een stukje achtergrond van de patiënt, zoals de geboorteplaats. De voorgeschreven medicijnen, die hij 'voorschriften' noemde, heeft hij genummerd. Na de ziektebeelden staat een inventaris van de voorschriften en wat voor medicijn het is, inclusief ingrediënten. Het tweede deel is geweid aan de slaven. Van de slaven noemde Couperus geen namen, maar hij heeft ze genummerd op de volgorde waarop ze bij hem langskwamen. Ook van de Afrikanen noemde Couperus de klachten, de voorgeschreven medicijnen en het verloop van de ziekte. Na 33 slaven volgen de voorschriften, wederom genummerd. Dit zijn nieuwe voorschriften, die los staan van de voorschriften van de bemanningsleden.

De zeevarende artsen handelden op een bepaalde wijze. Een chirurgijn genaamd David Henri Gallandat heeft zelfs een gids geschreven, Noodige onderrichtingen voor de slaafhandelaren⁴, ook wel de Gids van Gallandat genoemd, om beginnende scheepvarende artsen een handleiding te geven over hoe ze de slaven moeten keuren en behandelen. Deze gids is een aantal jaar na het journaal van Couperus geschreven, namelijk in 1769, maar toch laat het ons een goed beeld zien van hoe de chirurgijns aan boord van slavenschepen te werk gingen.

Nu vroeg ik me af of de bemanning wel hetzelfde behandeld werd als de Afrikanen. De leden van de bemanning van de schepen werden namelijk als mensen gezien, terwijl de slaven in die tijd 'slechts handelswaar' waren. Werden bemanningsleden daarom medisch beter geholpen?

Dat is eigenlijk de hoofdvraag die ik in mijn profielwerkstuk hoop te beantwoorden is: was er verschil tussen de medische behandeling van de slaven en die van de bemanning?

Om deze hoofdvraag te kunnen beantwoorden, zal ik werken vanuit de volgende deelvragen.

1. Hoe werden de leden van de bemanning op medisch gebied behandeld aan boord?
2. Hoe werden de Afrikaanse slaven op medisch gebied behandeld aan boord?
- 3a. Was er verschil in het percentage genezen patiënten van de bemanning en die van de slaven?
- 3b. Zo ja, hoe is dit verschil te verklaren? Kwam het door de behandelwijze of door andere factoren?

³Zie Bijlage 1

⁴Zie Bijlage 2

Ik heb een hypothese opgesteld als potentieel antwoord op de hoofdvraag die ik zojuist geformuleerd heb. Ik denk dat de bemanningsleden beter geholpen werden door de chirurgijn, omdat de bemanningsleden als belangrijker gezien werden dan de Afrikaanse slaven. Wel vermoed ik dat de slaven ook redelijk behandeld werden, want als een slaaf stierf aan boord kostte dat geld, omdat de winst dan minder groot was. Echter denk ik wel dat als er een slaaf te overlijden kwam, dit als minder erg werd beschouwd dan wanneer een bemanningslid te overlijden kwam.

Bevindingen journaal Eenigheid, Petrus Couperus

De dokters aan boord van de schepen wisten nog niet zo veel van de geneeskunde als wij nu kennen. Een heleboel processen in het menselijk lichaam waren nog niet ontdekt. Er 'miste' dus een hoop kennis. Toch waren de chirurgijns redelijk bekwaam in de geneeskunde. Wonden en infecties buiten het lichaam, die dus zichtbaar waren, konden zij al heel erg goed behandelen en genezen. Een voorbeeld daarvan is slaaf 14.⁵ Een Afrikaanse vrouw was geslagen door iemand aan boord van het schip. Of zij geslagen was door een lid van de bemanning of door een slaaf wordt niet vermeld. Ik ben geneigd te denken dat zij is geslagen door iemand van de bemanning, maar dat komt misschien wel doordat ik bevooroordeeld ben en het niet eens ben met de opvatting van de blanke zeevarenden, namelijk de opvatting dat zij beter zouden zijn dan de slaven.

Toch deed de arts zijn best om haar te genezen. Zij was zo hard geslagen dat er bloed uit haar oor kwam. De arts gaf een aantal geneesmiddelen, maar daarna ontstond er een abces bij haar oor, een infectie, waarschijnlijk ontstaan doordat de wond bij haar oor was gaan ontsteken door vuil dat erin terecht was gekomen. De chirurgijn opende de abces en maakte er een incisie. '*Daar vloeide mede uit 't oor seer veel stoffe*'; er stroomde een hoop bloed en vuil uit de wond. Dit heeft wel enigszins geholpen, tot zij zwanger bleek te zijn. Op een ochtend moest ze braken, wat ik interpreteer als de ochtendmisselijkheid die bij zwangerschap vaker optreedt. De zwangerschap met braken (dus voedsel kwijtraken en daarmee belangrijke voedingsstoffen), gecombineerd met de infectie aan het hoofd zal te veel zijn geworden voor het lichaam van de vrouw. Zij overleed.

De arts heeft toestemming gevraagd aan de kapitein of hij mocht onderzoeken waaraan de vrouw is overleden. Samen met de ondermeester maakte hij nogmaals een incisie bij het oor van de vrouw. Uit haar oor kwam bloed, water, en korrels: kuit van vissen. Dit hoort niet in het oor, dus al het vuil was bij de eerste incisie nog niet uit het oor gevloeid. Daarom woekerde de infectie voort en de vrouw overleed hieraan. De arts heeft hier, ondanks het feit dat de patiënte is overleden, erg goed gehandeld, omdat er vuil uit het oor van de vrouw kwam en dit er toch uit moest.⁶ Hij maakte een incisie in het hoofd van de vrouw, wat toch een redelijk riskante onderneming moet zijn geweest. De vrouw is niet aan de incisie overleden, wat erop wijst dat de incisie goed is verlopen. Zij is overleden aan de infectie door de klap. Ik denk dat, omdat de artsen nog niet zo veel wisten over infecties en het afweersysteem, Couperus haar daarom niet heeft kunnen genezen, ook al heeft hij met het maken van de incisie nog zo goed gehandeld.

Slavin nummer 14 is dus door geweld overleden. Een ander voorbeeld van een slaaf die door geweld is overleden is slaaf nummer 3.⁷ Deze slaaf was geschopt. Wederom is het onbekend door wie hij is geschopt. De chirurgijn geeft aan dat hij bij hem '*geen spraak of verstand bevond*'. Dit kan liggen aan de taalbarrière tussen de slaaf en de chirurgijn, maar het kan ook dat de slaaf weigerde te spreken, of niet durfde te spreken. De chirurgijn kwam er wel achter dat hij geschopt was en merkte ook dat hij een gevoelige plek had in zijn hals. Couperus legde er een verband op en gebruikte verschillende geneesmiddelen, maar niets hielp, dus de

⁵Pagina 14 van het journaal

⁶Volgens dhr. van der Rijst (zie bronnenlijst)

⁷Pagina 12 van het journaal

slaaf kwam te overlijden.

Van wat er binnen het lichaam gebeurde aan processen, zoals het afweersysteem, hadden de artsen in de tijd van de MCC nog geen duidelijk beeld.⁸ Daarom handelden de dokters vaak op symptomen in plaats van op ziekten, terwijl we tegenwoordig eerst de ziekte proberen te achterhalen en daarna pas een behandelproces opstellen. Als een patiënt met een klacht kwam als buikpijn, gaf de chirurgijn de patiënt vaak een laxeermiddel of *fometijf*, een middel waardoor de patiënt zou moeten braken. Ook kon de chirurgijn een aderlating doen. Dit deden de artsen met het idee dat wat er ook maar in het lichaam zat dat er niet hoorde, er op deze manier wel uit zou gaan.⁹ Bij inwendige pijn, zoals buikpijn of pijn in de zij, werd soms ook een *ceroon van het emplastrum de labdano* gegeven, zoals bijvoorbeeld bij Isak de Vos¹⁰. *Ceroon* betekent 'afgedekt door huden', *emplastrum* betekent 'bandage' en *labdano* was het smeersel van een soort plant. Een *ceroon van het emplastrum de labdano* was dus een bandage gemaakt van huden met een zalfje. Als dit werd aangebracht op een pijnlijke plek ging het verband lekker broeien door de warmte en het zalfje. Hierdoor werd het lekker warm en kreeg de patiënt het gevoel dat de pijn verlicht werd. De arts handelde dus echt op symptomen, want de ziekte die erbij hoorde was vaak nog niet eens bekend, laat staan dat de ziekte aan de hand van de ziekteverschijnselen herkend werd.

Toch werd een hoop van de patiënten wel beter. Ik denk dat dit vaak kwam omdat er een placebo-effect optrad. De aandacht van een dokter helpt al erg veel en medicijnen al helemaal. De geest maakt dan het lichaam wijs dat de ziekte bestreden wordt en de patiënt geneest. Bij bijvoorbeeld infecties door wormen zal een laxeermiddel zeker wel geholpen hebben, omdat het de stoelgang stimuleert en de wormen dus uit de darmen kwamen. In dat soort gevallen heeft de arts dus juist gehandeld. Een voorbeeld hiervan is Jacobus Rankin, die naar Couperus kwam met hoofdpijn en hij moest overgeven.¹¹ De opmerking over D'Elmina laat de lezer weten dat De Eenigheid op die dag in Ghana was. Jacobus had hier veel palmwijn gedronken en inlandse vruchten gegeten. Ik denk dat de hoofdpijn een resultaat was van de vele palmwijn, of liever gezegd van de alcohol in de palmwijn. Volgens Couperus was Jacobus' maag geheel bedorven door de exotische vruchten. Ook had hij koorts, dus de arts gaf hem een *fometijf*, om te braken. Dit is dus weer handelen op symptomen. Door het medicijn braakte Jacobus twee wormen uit, die waarschijnlijk de oorzaak waren van de maagproblemen. Ik denk dat die wormen uit de Afrikaanse vruchten kwamen en volgens mij dacht Couperus dit ook, aangezien hij deze als boosdoener van de ziekte noemde. Tegen de koorts kreeg Jacobus nog een medicijn, samen met een dorstlessend drankje, en hij kon weer aan het werk.

Van heel erg veel patiënten is niet te achterhalen aan welke ziekte zij leden. Petrus Couperus was erg nauwkeurig en zorgvuldig in het opschrijven van de symptomen, maar omdat hij er zelf geen ziekte aan kon koppelen, kunnen wij dat ook niet meer. Dan zouden we eigenlijk, op ons verstand handelend zoals we dat gewend zijn te doen, de lichamen van de patiënten moeten onderzoeken, want alleen op de beschreven symptomen kunnen we meestal niet achterhalen wat de ziekte was. Daar komt bij dat het subjectieve symptomen waren; pijn in de

⁸Volgens dhr. van der Rijst

⁹Volgens dhr. van der Rijst

¹⁰Pagina 3 van het journaal

¹¹Pagina 6 van het journaal

buik, pijn in het hoofd, etc. Dit soort symptomen ervaart iedereen anders en zijn ook tegenwoordig voor artsen lastig te interpreteren.

In sommige gevallen kunnen we wel gissen wat de ziekte was. Bijvoorbeeld bij patiënt Pieter Geerolf.¹² Hij werd ziek, nadat ze in Afrika waren geweest, dat is namelijk te zien aan de datum. Geerolf leed aan een *febris tertiana*, een driedaagse koorts. Ook had hij hoofdpijn. Dit zijn symptomen van malaria. Malaria wordt overgebracht door besmette muggen, malaria-muggen genoemd. Deze komen in Europa niet voor, maar in Afrika wel. De chirurgijn handelde op de symptomen en gaf hem een middeltje tegen de koorts. Dit hielp natuurlijk wel tegen de koorts. Verder deed de arts een aderlating en liet hem 'purgeeren'; de stoelgang werd opgewekt. De arts hoopte zo het kwade, de ziekte, uit zijn lichaam te laten stromen. Dit heeft gewerkt, want Geerolf is genezen van malaria. Of dit kwam door de handelingen van de arts, door een placebo, of door het afweersysteem van de patiënt zelf, zonder hulp van buitenaf, is helaas niet te achterhalen, omdat noch de arts, noch de patiënt dit wist.

Voorschrift twee van de bemanning¹³ en voorschriften één en twee van de slaven¹⁴ zijn medicijnen tegen scheurbuik.¹⁵ Er wordt namelijk *sijrupus limonibus* in verwerkt. Dit is limoensap. In limoenen, dus in het sap, zit veel vitamine C. Omdat scheurbuik op kan treden bij een tekort aan vitamine C, kan het ook verholpen worden door het toedienen van vitamine C. De chirurgijns wisten (nog) niet waarom dit werkte, want ze wisten nog niet wat vitamine C was, maar wisten wel dat het toedienen van limoensap werkte. Later is ontdekt dat dat kwam door de vitamine C. patiënten aan wie de anti-scheurbuik medicijnen zijn toegediend zijn Roelof Siegers, Isak Vos, Thomas Ditmar, Alonso Madroc en Arriaan de Puit.¹⁶ Couperus noemde bij geen van deze patiënten de ziekte scheurbuik, maar gaf ze wel allemaal een medicijn tegen scheurbuik. Al deze patiënten hebben namelijk gemeenschappelijk dat ze last hadden van pijn in hun borst, zij of buik. Dit zou kunnen wijzen op een inwendige bloeding, een kenmerk van scheurbuik. Ik denk dat Couperus, zodra hij een klacht hoorde die te maken had met pijn ergens in de romp, voor de zekerheid meteen een medicijn tegen scheurbuik voorschreef. Voor de slaven waren er twee verschillende voorschriften voor scheurbuik. Er waren twee slaven, nummers 4 en 28¹⁷, die deze medicijnen kregen, maar de arts vermeldde dan ook dat zij scheurbuik hadden, of *scorbut*, zoals Couperus en zijn tijdgenoten het noemden.

¹²Pagina 5 van het journaal

¹³Pagina 7 van het journaal

¹⁴Pagina 18 van het journaal

¹⁵Gecontroleerd bij dhr. Brandenburg

¹⁶Respectievelijk pagina's 2, 3, 3, 4 en 4 van het journaal

¹⁷Respectievelijk pagina's 12 en 17 van het journaal

Alle zieke tot slaaf gemaakte Afrikanen zijn uiteindelijk gestorven. Ik heb in het echte journaal gekeken, dus de oorspronkelijke versie, die niet getranscribeerd is, en daarin staan bij de slaven geen *emblema mortis*.¹⁸ Bij elk lid van de bemanning dat is overleden, staat in de kantlijn een doodshoofdje getekend, het *emblema mortis* (embleem van de dood), om aan te geven dat de patiënt is overleden. Bij de slaven staat echter geen tekening, terwijl uit de beschrijving van de behandeling blijkt dat elke slaaf is overleden.

Emblema mortis

De reden dat van de Afrikaanse patiënten geen enkele de ziekte heeft overleefd kan zijn dat de medicijnen niet geschikt waren voor de ziekten die zij hadden, omdat hun afweersysteem de Nederlandse ziekten misschien niet kon afweren. Aan de andere kant, als dat zo zou zijn, dan zouden er nadat de Afrikanen aan boord kwamen ook Nederlanders moeten zijn overleden, omdat zij dan Afrikaanse ziekten kregen waar ze niet tegen bestand waren. Dat is echter niet het geval. Een waarschijnlijker verklaring voor het hoge sterfteeaantal van de Afrikanen is dat zij een andere taal spraken dan de chirurgijn. De communicatie ging dus enkel via handen- en voetenwerk, dat verliep dus erg moeizaam. Daardoor begrepen patiënt en arts elkaar vaak niet.

Ook hadden de tot slaaf gemaakte Afrikanen behoorlijk wat leed en ellende meegemaakt. Ze zaten heel erg dicht op elkaar op het schip, met 300 man in een te kleine ruimte, op zee. Veel ziekten waren besmettelijk en de situatie van de slaven was voor de zieken ideaal om zich te verspreiden. Niet alleen fysiek, maar mentaal was het voor de gevangengenomen Afrikanen ook heel zwaar. Gevangen worden in je eigen land, gescheiden worden van je familie en je huis, op een overvol schip meegenomen worden naar een ander land, om daar verkocht te worden als slaaf. Dit alles overkwam de Afrikanen en naar mijn verwachting niet op de meest vriendelijke en geruststellende manier. Dat is niet niks... Daardoor hadden de slaven waarschijnlijk wel wat psychische schade en mentale problemen zoals heimwee en depressie. Voorbeelden hiervan zijn een aantal ziekten waaraan meisjesslaven stierven. Zij aten volgens de chirurgijn wel goed en mankeerden lichamelijk vrijwel niets, maar toch stierven zij. Dit is natuurlijk een raar fenomeen, maar toch is er een redelijk duidelijke oorzaak voor. De jonge meisjes stierven hoogstwaarschijnlijk puur uit depressie en heimwee. Heimwee naar hun land, huis, familie. Alles waar ze mee bekend waren was plotseling aan hen ontnomen en dat laat geestelijke littekens achter. De last op de schouders van deze jonge meisjes werd te zwaar en ze gingen eraan onderdoor.

Slavin nummer 10 is een voorbeeld van een sterftegeval met depressie als oorzaak.¹⁹ Deze Afrikaanse vrouw leek continu verdrietig, sprak weinig, zat stil. Ze at wel voldoende en was gezond, maar toch vermagerde zij. De chirurgijn schreef na haar dood op dat hij dacht dat ze was gestorven uit melancholie, dus uit verdriet, omdat ze een kind had gehad dat '*de negers 'tzelve sullen hebben gehouden*', dus dat achtergebleven was in het thuisland. De vrouw wist dat ze haar kindje nooit meer zou zien en uit ellende is zij gestorven.

¹⁸<https://www.archieven.nl/> (oorspronkelijke journaal)

¹⁹Pagina 13 van het journaal

Volwassen slaven stierven dus evenals de meisjes-slaven aan depressie en heimwee, zoals ook bijvoorbeeld nummer 29.²⁰ Deze volwassen man is overboord gesprongen, hij heeft zelfmoord gepleegd. Dit soort sterftegevallen, waar geen sprake was van een (lichamelijke) ziekte, noteerde de chirurgijn ook nauwkeurig in zijn journaal. Andere voorbeelden zijn nummers 5, 6 en 7.²¹ Dit waren drie 'manslaven', van wie de dood in het journaal van Petrus Couperus in een regel is beschreven. '*Den 22 dito drie mansslaven verdrongen.*' Ik denk niet dat zij overboord zijn gegooid, bijvoorbeeld omdat zij niet gehoorzaamden. De bemanning van het schip wilde namelijk toch wel dat in ieder geval het merendeel van de slaven de eindbestemming levend bereikten, omdat ze daar nog verkocht moesten worden. Elke gestorven slaaf kostte namelijk weer in winst, want de mensen waren in Afrika gekocht, dus als ze niet weer verkocht konden worden, was dat een financieel verlies.

De enige andere reden die ik kan bedenken voor de dood van deze drie mannen, is dat ze overboord zijn gesprongen, dus zelfmoord hebben gepleegd. Ik denk dat deze mensen zo depressief waren geworden, dat ze dachten dat het beter was meteen maar te sterven, dan nog langer te leven in ellende. Dat is natuurlijk wel te begrijpen, want voor de gevangengenomen Afrikanen was er geen enkel vooruitzicht meer. Ze waren weggenomen uit hun land, weg van hun familie en vrienden, met als toekomst een leven als slaaf: hard werken voor een familie waarvan ze niets betaald kregen, slechts onderdak en voedsel. We kunnen ons nu niet voorstellen hoe dat moet voelen. We kunnen ons niet eens in hun situatie verplaatsen, omdat we het nooit hebben meegemaakt en waarschijnlijk ook nooit zullen meemaken, maar wat de gevangengenomen Afrikanen mee hebben moeten maken is natuurlijk onvoorstelbaar zwaar. Het is schandelijk dat deze mensen zo behandeld werden, zoveel angst hadden, dat zij niet meer wensten verder te leven en een eind aan hun eigen leven maakten.

²⁰Pagina 17 van het journaal

²¹Pagina 13 van het journaal

Arriaan de Puit vs Afrikaanse slavin – wormen

Arriaan de Puit en een Afrikaanse vrouw hadden allebei last van buikpijn. Later bleek dat er in hun darmen wormen zaten. De klachten van deze twee patiënten waren exact hetzelfde, maar er was een verschil in de behandeling. Ik zal eerst de behandeling van Arriaan de Puit beschrijven, daarna die van de Afrikaanse vrouw. Vervolgens wijs ik een paar overeenkomsten en een paar verschillen aan. Daarna leg ik uit hoe het met beide patiënten is afgelopen en waarom ik denk dat het zo is gegaan.

Arriaan de Puit kwam met buikpijn naar de chirurgijn.²² De chirurgijn gaf hem eerst een *mixtura sudorificans*, een geneesmiddel waar limoensap in zat. Dit geneesmiddel werd vaak gebruikt tegen scheurbuik, dus waarschijnlijk dacht de arts aanvankelijk dat Arriaan scheurbuik had. Ook deed de arts een aderlating, dat kon omdat Arriaan nog '*jong en volbloedig*' was. Dit is een voorbeeld van een typische manier van een chirurgijn uit die tijd om het kwade uit het lichaam te laten stromen met het bloed mee, gehandeld vanuit de gedachte dat een inwendige ziekte uit het lichaam kon stromen.²³ Later werd duidelijk dat de patiënt last had van wormen, waarschijnlijk was er (een stuk van) een worm gevonden in de ontlasting. Daarom kreeg hij een *purgans*, een laxeermiddel, en een *fometijf*, een braakmiddel (*vomare* is Latijn voor braken). Ook dit deed de arts met de bedoeling dat het kwade, de ziekte, uit het lichaam zou gaan door het braken en de ontlasting. In het geval van wormen heeft dat natuurlijk wel zin! Arriaan raakte een lange worm kwijt, maar was nog niet alle wormen kwijt, dus hij kreeg nog een laxeermiddel. Na nog een worm kwijt te raken was hij zo goed als genezen.

De Afrikaanse vrouw, met het nummer 33, kwam ook met buikpijn naar de chirurgijn.²⁴ Zij kreeg een *annodijna*, een pijnstillertje, en rabarberpoeder. Ze leek weer beter te worden, waarschijnlijk door de pijnstillertje, want zonder pijn kan het lijken alsof er niks aan de hand is. Ze kreeg nog wel een middel om de menstruatie op te wekken en absint, een sterk alcoholische drank, misschien wel als verdovingsmiddel, of om beter te slapen. De reden voor het toedienen van de absint is niet te achterhalen, dit is weer iets waar we slechts naar kunnen gissen. Haar stoelgang was opgewekt en ze raakte een heleboel maden kwijt en ook een worm. Daarna had ze gek genoeg nog meer pijn. Hierna overleed ze.

De patiënten kregen allebei een middel waardoor er iets uit hun lichaam zou raken; Arriaan kreeg een aderlating, een laxeermiddel en een braakmiddel; de slavin kreeg een middel om de menstruatie op te wekken. Hierin zit tevens het verschil, namelijk dat het verschillende soorten van uitscheiding zijn. Misschien had de arts de Afrikaanse vrouw ook wel laxeermiddel moeten geven, om van de wormen af te komen. Het is niet duidelijk en niet te achterhalen waarom de slavin een ander middel voor uitscheiding kreeg dan het bemanningslid. De Afrikaanse vrouw kreeg pijnstillers en absint, waarschijnlijk allebei bedoeld ter verdoving of verzachting van de pijn. Arriaan kreeg niets van dit al. Het grootste verschil is natuurlijk dat Arriaan genas en de slavin ten overlijden kwam.

²²Pagina 4 van het journaal

²³Volgens dhr. van der Rijst

²⁴Pagina 18 van het journaal

De vraag is nu dus waarom de slavin overleed en Arriaan overleefde. Leeftijd zal zeker een rol gespeeld hebben, want Arriaan was jong, terwijl de Afrikaanse al bejaard was. Arriaan kreeg andere geneesmiddelen, dat kan ook een rol gespeeld hebben. Ook sprak Arriaan dezelfde taal als de chirurg, dus communicatie vormde geen probleem. De Afrikaanse vrouw sprak Afrikaans, en geen Nederlands, dus zij kon met de chirurg slecht tot niet communiceren. Daardoor was het moeilijker voor haar om uit te leggen wat ze voelde en waar ze last van had. En wie weet, misschien hadden de maden en de worm al te veel schade toegericht aan haar ingewanden voordat ze behandeld werd, dat zou goed kunnen. Daar kwam nog bij dat ze al bejaard was en al vaker ziek was geweest. Neem daarbij het feit dat ze als slaaf gevangen was genomen en weggehaald was van haar familie en eigen land, en het is niet gek dat zij door alle hectiek is overleven, ook al deed de chirurgijn oprecht zijn best om haar in leven te houden.

Dit was een erg duidelijk voorbeeld van een behandeling, omdat de twee patiënten allebei aan dezelfde ziekte leden. De ene patiënt was een gerespecteerd bemanningslid en de andere een Afrikaanse vrouw, een slavin, in die tijd gezien als slechts handelswaar dat enigszins netjes op de eindbestemming aan moest komen, zodat het nog verkoopbaar was. Dit voorbeeld laat zien dat de arts toch wel echt zijn best deed om de Afrikaanse vrouw in leven te houden. Het feit dat dat niet gelukt is, lag waarschijnlijk aan de omstandigheden, niet aan het willen of kunnen van de chirurgijn.

Jacobus Duinkerken vs drie slaven – dysenterie

Ook dysenterie kwam voor bij zowel de slaven als de bemanning. Jacobus Duinkerken, slaven 16 en 31 en slavine 32 hadden allemaal last van dysenterie. Dezelfde ziekten, maar toch een andere behandeling. Ik zal eerst de behandelingen van de patiënten afzonderlijk behandelen en vervolgens wijs ik eventuele overeenkomsten en verschillen aan. Tot slot leg ik aan de hand van de behandeling uit waarom ik denk dat de genezingen allemaal mislukt zijn.

Jacobus Duinkerken, een matroos afkomstig uit Middelburg, kwam bij de chirurgijn met diarree.²⁵ De arts veronderstelde dat hij dysenterie had, ook wel rode loop genoemd. Deze ziekte kenmerkt zich door bloed in de ontlasting, vandaar de naam 'rode loop'. Er zijn heel veel oorzaken voor de ziekte, maar ik denk dat de meest waarschijnlijke oorzaak in dit geval amoeben zijn geweest. Dit eencellige organisme kan als parasiet in de mens voorkomen.²⁶ Waarschijnlijk kreeg Jacobus de amoeben binnen door het drinkwater aan boord, dat vervuild was. De chirurgijn wilde zijn lichaam zuiveren, wat weer een voorbeeld is van het handelen op symptomen en het naar buiten werken van het kwade in het lichaam dat de ziekte veroorzaakt. Eerst diende hij een *fometijf* toe, een middel waardoor de patiënt zou gaan braken, genaamd *pulvis hijpocacuana*. Vervolgens kreeg hij een laxeremiddel. Dit zijn al twee manieren waarop het lichaam volgens de arts gezuiverd kon worden. Daarna kreeg Jacobus een medicijn '*om de buikloop te stillen*', ik denk een middel met een tegengestelde werking als een laxeremiddel. Hierna kwam de afgang toch weer sterker op, maar wel zonder bloed. Dat was een goed teken, want dit zou betekenen dat de patiënt wel aan het genezen was van de dysenterie. Helaas zat er bij de ontlasting wel slijm, waardoor de patiënt wederom aan een laxeremiddel moest. Een *bolus*, een ander middel tegen dysenterie, hielp ook niet, waardoor de patiënt in kracht minderde en ondanks medicijnen toch stierf na 26 dagen ziekte.

Van slaaf nummer 16 is wel genoemd waar hij gekocht is, namelijk aan de Bovenkust.²⁷ Dit is wel uitzonderlijk, want bij geen van de andere zieke slaven wordt dit genoemd. Waarom de arts dit noemt is niet duidelijk. Deze Afrikaanse man had, net als Jacobus, dysenterie. Ook zijn lichaam werd gezuiverd, door middel van een *pulvis hijpocacuana*, een middel waardoor de slaaf zou overgeven. Vervolgens kreeg hij een middel tegen dysenterie (*conditum*) en een drankje tegen zware dorst, hete koorts en 'brandige ziekten'. Waarschijnlijk was dit laatste, wat de chirurgijn een '*decoctum*' noemde, een middel tegen uitdroging, dus iets met veel vocht. De chirurgijn geeft zelf al aan dat de patiënt al redelijk oud was en weinig kracht meer had, en hij is diezelfde dag nog overleden.

Slaaf nummer 31 kwam ook met een klacht over de afgang.²⁸ De arts diagnosticeerde hem met dysenterie. Hij gaf hem eerst een *fometijf*, een braakmiddel dus, genaamd *pulvis hijpocacuana*. Zo was hij weer handelend vanuit de gedachte dat de ziekte op die manier het lichaam uit zou kunnen. Vervolgens kreeg hij een *bolus*, tegen dysenterie. Hierdoor leek de afgang te minderen, maar de klachten kwamen later toch weer terug. Hij kreeg toen weer een ander middel tegen dysenterie, een *pulvis*, maar kreeg toen koorts. De arts deed een

²⁵Pagina 5 van het journaal

²⁶Dysenterie – Wikipedia en Amoeben – Wikipedia

²⁷Pagina 14 van het journaal

²⁸Pagina 17 van het journaal

venasectio, een aderlating, en hij kreeg een *decoctum*, tegen de koorts. Ook een *venasectio* in de nek kon de patiënt niet helpen, en de zieke slaaf stierf na 9 dagen ziekte. Het is niet zo gek dat een *venasectio* niet hielp, want bloed verliezen werkt bij een ziekte als dysenterie niet, omdat de ziekte zich niet door middel van het bloed verspreidt, maar de artsen in de achttiende eeuw hadden nog geen uitgebreide kennis over de processen die zich binnen het menselijk lichaam afspeelden, zoals wij die kennis wel hebben.

Slavin nummer 32 had al langere tijd last van dysenterie.²⁹ Hoe lang ze al ziek was is niet vermeld. Misschien wist de arts dit ook niet, omdat ze bijvoorbeeld al in haar thuisland ziek was, of de arts achtte het niet relevant dit te vermelden. Ze kreeg vaak een *pulvis ad dysenteriam*, voorschrift 13. Zoals de naam al suggereert was dit een medicijn specifiek tegen dysenterie. Ook kreeg ze een *bolus*. Verder kreeg ze dagelijks een glaasje wijn, maar omdat de wijn op was en er niet aan nieuwe wijn geraakt kon komen, kon ze dat niet meer krijgen. Ze overleed toen het schip in Berbice aankwam, toen de Eenigheid al tien maanden onderweg was.

Zowel Jacobus als slaaf 16 als slaaf 31 kregen zodra bekend was dat ze leden aan dysenterie een *pulvis hijpocacuana*. Dit was waarschijnlijk een medicijn waarvan de arts geleerd had dat het kon werken bij dysenterie. De enige die dit geneesmiddel niet kreeg was de slavin. Misschien kwam dit omdat ze een vrouw was en de arts dacht dat een vrouwelijk lichaam niet geschikt was voor een dergelijk geneesmiddel, maar dat is zomaar een gok, want dit is weer iets waarvan we de achterliggende gedachte slechts kunnen raden. Jacobus, slaaf 31 en slavin 32 kregen een *bolus*. In het voorschrift staat dat dit geneesmiddel werkt tegen dysenterie en andere '*quaataardige lopen*'. Met deze kwaadaardige lopen bedoeld Couperus waarschijnlijk andere ziekten waarbij diarree of een ander symptoom dat te maken heeft met de afgang optreedt. Slaaf 16 en slaaf 31 kregen allebei een *decoctum* tegen koorts, maar zij waren ook de enigen die koorts hadden, dus dat is makkelijk te verklaren. Wat mij verder opviel is dat slaaf 31 twee *venasectio*'s kreeg, terwijl geen van de andere patiënten een *venasectio* kreeg. Ik kan niet achterhalen waarom slaaf 31 dan wel een *venasectio* kreeg, maar het zal de chirurgijn juist hebben geschieden.

Helaas hebben alle vier de patiënten de dysenterie niet overleefd. Ik denk niet dat dat toeval is, of een fout van Couperus zelf, maar dat het komt omdat in die tijd nog geen geslaagde geneeswijze voor dysenterie was gevonden. Ik zal om dit aan te tonen de handelingen van Couperus vergelijken met het huidige protocol. De huidige behandelwijze is als volgt:

*Dysenterie behandeling*³⁰

- Een oplossing van elektrolyten, zoals natrium en kalium, en vocht worden toegediend tegen uitdroging. In ernstige gevallen gebeurt dit via een infuus.
- Drink, voordat de dokter komt, om uitdroging te voorkomen, een sportdrink of een oplossing van 1 theelepel zout en 4 theelepels suiker in een liter water. Nauwkeurig afmeten is belangrijk, omdat teveel zout de uitdroging bevordert. Drink een halve liter van deze oplossing per uur als de diarree aanhoudt.

²⁹Pagina 17 van het journaal

³⁰Volgens www.menselijk-lichaam.com/besmettelijke-ziektes/dysenterie

- *Neem geen OTC-middelen tegen diarree, tenzij op voorschrift van de arts. Door de diarree verdwijnen de besmettelijke organismen uit het lichaam.*
- *Antibiotica worden voorgeschreven tegen de infectie. De kuur moet helemaal afgemaakt worden.*
- *Om verspreiding van dysenterie tegen te gaan, moet de patiënt geïsoleerd worden.*

De eerste twee maatregelen melden dat ervoor gezorgd moet worden dat het lichaam goed gehydrateerd wordt. Er bestond nog geen infuus in de tijd van Couperus, maar hij gaf slaaf 16 en slaaf 31 wel een *decoctum*, wat hetzelfde doel had; uitdroging tegengaan. Hiermee zat Couperus dus goed. Ook de derde maatregel werd volbracht, aangezien Couperus alle vier de patiënten wel een soort laxeermiddel gaf. Het kwade uit het lichaam willen verdrijven was hier dus wel degelijk de juiste aanpak. Antibiotica werd pas in de twintigste eeuw uitgevonden³¹, dus dat kon Couperus niet toedienen. Dat dysenterie verspreid kon worden als de patiënt niet geïsoleerd zou worden, wist Couperus waarschijnlijk ook niet, want er is geen enkele melding van isolatie van de patiënten. Het kan ook dat Couperus wel wist dat de ziekte besmettelijk is, maar isolatie simpelweg geen optie was, omdat er geen gelegenheid toe was op het schip. De tot slaaf gemaakte Afrikanen zaten met meer dan 300 man op het schip, dus veel ruimte zal er niet over zijn geweest, al helemaal niet om een paar zieke, 'onbelangrijke' slaven een eigen kamer te geven. Onderstaande afbeelding laat zien hoe dicht op elkaar gepropt de slaven moesten leven aan boord van het schip. Het zou daarom zelfs nog kunnen dat de patiënten elkaar hebben aangestoken, zoals bijvoorbeeld slaaf 31 en slavine 32, die allebei in juli dysenterie kregen. Hoewel ik denk dat Couperus redelijk goed heeft gehandeld, rekening houdend met de kennis en beschikbare middelen die er toen waren, kijkend naar de huidige behandeling, denk ik toch dat door het ontbreken van antibiotica en hygiëne de patiënten de ziekte niet hebben overleefd.

Detail uit een tekening van het schip La Marie-Sérapique uit Nantes, Frankrijk³²

³¹ Volgens <https://nl.wikipedia.org/wiki/Antibioticum>

³² Eenigheid.slavenhandelmcc.nl

De Gids van Gallandat

David Henri Gallandat was een chirurgijn in de tijd van Petrus Couperus. Hij was geboren in 1732, in Zwitserland. In Vlissingen studeerde hij voor heelmeester en in 1751 werd hij oppermeester. Hij werkte aan boord van schepen tot en met 1759. Daarna studeerde hij nog verder in Parijs en eenmaal terug in Vlissingen werd hij stadschirurgijn, vergelijkbaar met de huisarts van nu.

Gallandat schreef een gids genaamd '*Noodige onderrichtingen voor de slavenhandelaaren*'. Het wordt de Gids van Gallandat genoemd en was een handleiding voor slavenhandelaren. Gallandat beschrijft onder andere hoe slaven gekeurd moesten worden bij aankoop en hoe ze behandeld moesten worden gedurende de reis van Afrika naar Amerika. Ook beschreef hij hoe de chirurgijns het beste te werk konden gaan. De gids is een aantal jaar na de reis van de Eenigheid, waarvan ik het chirurgijnsjournaal behandel, gepubliceerd. Echter, omdat het zo'n nauwkeurige beschrijving geeft van hoe het er aan boord van de schepen aantoe ging, en het qua tijd niet ver van Couperus' journaal zit, heb ik besloten het te behandelen en op te nemen in mijn profielwerkstuk. Ik was verrast over een aantal dingen die Gallandat beschreef. Het meest verraste mij dat hij schreef dat slaven zo goed mogelijk behandeld moesten worden, niet alleen uit eigen belang maar ook uit menslievendheid. Hij wilde de slaven, naar de maatstaven van die tijd, want ze werden sowieso niet net zo goed behandeld als de scheepsbemanning, toch wel goed verzorgen en ervoor zorgen dat ze zich nog enigszins op hun gemak voelden. Dit hoofdstuk zal ik wijden aan de Gids van Gallandat.

*Vele menschen zyn van gedachten, dat, onder de negers, de ouders hunne kinderen, de mannen hunne vrouwen verkoopen, en ook de eene broeder den anderen; doch dit zyn enkele verdichselen en vertellingen, welke van alle waarheid ontbloot zyn (a). Men kan immers licht begrypen dat steden, koninkryken of gemeentebesten, waar in soortgelyke handel plaats zoude hebben, onmogelyk bestaan kunnen ; doch men laat zelden zyne gedachten zoo verre gaan; men is meer genegen om deze vertellingen blindelings voor waarheid aan te nemen, dan zig de moeite te geven, om de bestaanbaarheid daar van te onderzoeken.*³³

Hieruit blijkt dat Gallandat de mening van '*vele menschen*' niet aangedaan is. Hij gelooft de verhalen over de "negers" die hun kinderen, vrouwen en broers zouden verkopen aan anderen, als slaaf, niet. Hij gelooft niet dat mensen in staat zijn dit te doen en verwijt de mensen die dit wel geloven hun gebrek aan onderzoeksvermogen. Ze nemen niet de moeite om te onderzoeken of de verhalen waar zijn, maar geloven het meteen, net als een gloednieuwe roddel.

Toch, zegt Gallandat, geloofde hij voor zijn eerste reis naar Afrika ook in de geruchten en was ook hij bevooroordeeld. Eenmaal in Afrika ontdekte hij de waarheid, dat vaak misdadigers die hun boete niet konden of wilden betalen werden verkocht als slaaf, maar vaak niet aan Europeanen, maar lokaal. Een soort taakstraf dus. Het grootste aantal 'Europese' slaven zijn kinderen van slaven of gevangengenomen oorlogskrijgers. Gallandat sprak dit recht met een citaat van Petrus, uit de Bijbel: van wien iemand overwonnen is, dien is hy ook tot dienstknecht gemaakt. Als het in de Bijbel stond, zal het wel goed zijn geweest. Ook somt Gallandat alle

³³Pagina 1 van de gids.

voordelen op; slavenhandel is gunstig voor de slaven zelf, omdat ze een beter leven zullen hebben in de Westerse landen; het is gunstig voor de Afrikaanse stammen, omdat ze van hun misdadigers afkomen en er ook nog aan verdienen; bovendien is het gunstig voor het land dat de slaven koopt, omdat slaven nou eenmaal handig zijn voor vervelende klusjes. De som van alle voordelen bij elkaar opgeteld, is groter dan de som van alle nadelen, zowel voor de slaven als voor hun land van oorsprong. Hieruit trekt Gallandat de conclusie dat slavenhandel, 'zonder kwetzing van 't geweten', voortgezet kan worden.

Verzekerd zynde dat het goed gevolg van den slavenhandel zeer veel afhangt van de goede maatregelen en bekwaamheid der heelmeeesters, heb ik dienstig geoordeeld om in deze verhandeling eenige korte, doch noodzakelyke onderrichtingen nopens dit onderwerp aan de onervarene heelmeeesters te geven, waar door zy, dezelve in acht nemende, beter in staat zullen zyn om de plaats van Opper-heelmeester op een slavenschip te bekleeden, en hier door hun eigen voordeel en die der redery te betrachten.³⁴

Hier staat de reden waarom Gallandat deze gids heeft geschreven. Omdat de opbrengst van de slavenhandel afhangt van hoeveel slaven er verkocht kunnen worden, is het noodzakelijk dat er een goede heelmeeester aan boord van het schip is, om ervoor te zorgen dat zo veel mogelijk slaven de reis overleven, zodat ze verkocht kunnen worden. De gids is dus bedoeld om onervaren heelmeeesters wat bij te brengen over hoe ze het best te werk kunnen gaan. Een soort studieboek voor de studie geneeskunde dus. Ook is het belangrijk dat de scheepsbevelhebber de gids leest, zodat hij weet wat voor slaven hij moet kopen en hoe hij het best de slaven gezond kan houden tot de verkoop. Ten eerste moet de kapitein jonge en gezonde slaven inkopen. Dit is vrij logisch, een slaaf moet natuurlijk de grootst mogelijke overlevingskans hebben aan boord van het schip. Verder voert Gallandat als argumenten aan dat de sterkere slaven betere plantages kunnen bouwen in onze landen, dat het moeilijk is zieke slaven aan boord te genezen, omdat het gevaarlijk is een beginsel van een besmetting aan boord van een schip te nemen – als er een ziek is, worden ze allemaal ziek – en omdat er oude en zieke slaven minder winst opleveren.

De chirurgijn zal de slaven in Afrika controleren op eventuele ziekten en aanwijzen wat sterke, gezonde slaven zijn. Men moet hierbij op een aantal aspecten letten. Ten eerste moet de chirurgijn letten op de leeftijd. Jongere slaven zijn beter dan oudere slaven. Kooplieden zullen er alles aan doen om ervoor te zorgen dat de oudere slaven er zo jong mogelijk uit zien, en daar moet een arts op letten. Ook blinde of slechtziende slaven moeten niet gekocht worden, omdat deze ook weinig waard zijn. Een manier om te testen of een slaaf al dan niet blind is, is door het ene oog te bedekken en dan een vinger naar het andere oog te brengen. Als de slaaf het oog dichtknijpt, heeft hij of zij dus door dat er een vinger op af komt. Als de slaaf het oog niet dichtknijpt, is hij of zij dus blind. Stomme of dove slaven leveren weinig geld op. Gallandat toont met een voorbeeld aan wat voor listen de kooplieden kunnen bedenken om hun stomme en/of dove slaven alsnog te verkopen, aan onoplettende chirurgijns.

Uitwendige gebreken zijn ook een aandachtspuntje. Een slaaf moet geen wonden hebben, moet normaal kunnen lopen, zelfs springen. Omdat de Afrikaanse inwoners blootvoets door het leven gingen, liepen zij een groter risico op verwondingen aan voeten en misten daarom dikwijls een teen. Hierop moest een chirurgijn ook letten. Inwendige ziekten zijn moeilijker te

³⁴Pagina 3 van de gids.

herkennen. Een kooplied zal er namelijk alles aan doen om de ziekten niet zichtbaar te laten zijn en zal een symptoom vaak aan zeeziekte of een ander kwaaltje wijten. Het kan natuurlijk ook zo zijn dat een kerngezonde slaaf plotseling koorts krijgt, of een ander symptoom, terwijl er geen ziekte aanwezig is. Dit kan volgens Gallandat komen door de angst van de slaven. Ze moeten hun vaderland verlaten en weten niet wat er met ze zal gebeuren. Ze spreken de taal van de Europeanen niet, dus kunnen er ook niet mee communiceren. Het zou net zo goed kunnen dat ze ter dood veroordeeld zouden worden, dat wisten ze niet. Ze ondervonden erg veel angst en stress, daar zouden zomaar ziekteverschijnselen van kunnen ontstaan. Tot slot was de geboorteplaats van de slaaf ook van belang. De geboorteplaats had invloed op het karakter van de slaaf. Sommige gebieden brachten luie en laffe slaven voort, anderen sterkere, werkzamere en ijverigere slaven. Die laatste groep had de voorkeur van de kopers en dus ook van de slavenhandelaren, omdat ze meer geld opleverden.

De dagelyksche ondervindinge leert, dat men dikwils het geluk heeft om de slaven in een goeden staat over te brengen, wanneer men de noodige zorgen om ze wel te behandelen in acht neemt; en zy leert ook dat door de onachtzaamheid van goede voorzorgen veelyds een groot getal der zelve komt te sterven. 't Is dan van de uiterste noodzakelykheid, dat, niet alleen de heelmeeesters, maar ook de andere scheeps officieren, zig daar in 't byzonder op toe leggen, om alle zaken te onderzoeken, en in acht te nemen, welke tot het welzyn der negeren kunnen strekken. Menschlievenheid en eigen belang moet ieder slaafhandelaar daar toe aanzetten, vooral indien men daar by aanmerkt, dat de middelen, welke in 't werk gesteld worden om ziekten voor te komen, een vry zekerder uitwerking hebben, dan die, welke gebruikt worden om ziekten te genezen, vooral op een schip.³⁵

Uit deze passage blijkt duidelijk dat Gallandat van mening was dat slaven zo goed mogelijk moesten worden geholpen en dat hun welzijn wel degelijk belangrijk was. Hij meent dat dit moet gebeuren uit eigen belang, het belang van geld, want als zo veel mogelijk slaven de reis overleven kan de slaafhandelaar er ook zo veel mogelijk aan verdienen. Toch noemt Gallandat ook menslievendheid als reden voor het goed behandelen van slaven. Dit verraste mij wel. Ik dacht dat alle mensen in die tijd de slaven slechts als handelswaar zagen, maar Gallandat blijktbaar niet. Hij vond dat slaafhandelaren menslievend moesten zijn, en toch voor een redelijk verblijf van de slaven moest zorgen. Hij noemt zeven 'zaken' waar een slaafhandelaar rekening mee moest houden met oog op het welzijn van de slaven.

De eerste maatregel is het toevoeren van frisse lucht. Gallandat vermeldt dat dit kan door ventilators en andere apparaten die frisse lucht binnen kunnen brengen en de 'kwade lucht' kunnen verdrijven, maar zegt meteen dat deze voorwerpen waarschijnlijk te duur zijn. Volgens hem draait de handel alleen om geld en dure apparaten verminderen de winst van de slaafhandelaar. Ik heb het gevoel dat Gallandat het hier niet mee eens is en het nodig vindt de schepen wel te voorzien van een goede ventilatie. Hij uit hier volgens mij wat kritiek op de handelwijze van de handelaren. Echter, hij noemt ook nog wat andere, goedkopere maatregelen om te zorgen voor een schonere lucht in de slaapvertrekken.

Als tweede punt noemt Gallandat het schoonmaken van het schip. Hiervoor, schrijft hij, kunnen de slaven gebruikt worden. Zij maken 's ochtends het schip schoon, zodat het de rest van de dag kan drogen. Ook moet erop gelet worden dat de slaven schoon zijn. Zij moeten verlof krijgen om zich 's middags te wassen en als ze dat niet willen moeten ze daartoe

³⁵Pagina 7 van de gids.

gedwongen worden. Hun hoofden moeten kaalgeschoren worden en de zieken moeten een aparte plaats krijgen. Ik denk dat Gallandat hiermee een goed punt maakt. Het kaalscheren van de hoofden is niet nodig, maar de zieken apart houden is wel een goed idee, omdat ze anders de gezonde slaven misschien aansteken. Het is belangrijk dat het schip schoon blijft, omdat het voorkomen van ziekte begint bij een goede hygiëne. Het is natuurlijk niet eerlijk dat de slaven het hele schip schoon moeten maken, aangezien zij gevangen zijn genomen en dan ook nog eens moeten werken, maar dat het schip schoon moet zijn is wel een vereiste.

De derde zaak is het behoud van voedingsmiddelen. Het voedsel aan boord van de schepen moest goed gehouden worden. Gallandat noemt hier de techniek van Hales. Stephen Hales leefde van 1677 tot 1761 en heeft een aantal uitvindingen gedaan met name op het gebied van planten.³⁶ Hij bedacht een methode om voedsel langere tijd goed te kunnen houden aan boord van schepen. Deze methode hield in dat je de etenswaren in een vat doordrong van zwaveldamp, zodat insecten het eten niet aantastten. Ook meldde Gallandat dat de kapitein van het schip in Afrika nieuwe voedingsmiddelen moest kopen, voor de slaven.

In de vierde zaak wordt de aanwezigheid van water aan boord van de schepen behandeld. Gallandat meent dat water na enige tijd bederft, door het rotten van insecten, maar dat het daarna weer goed is. Dit fenomeen trad op doordat de rottende insecten op een gegeven moment naar de bodem zakten. De laag water erboven is dan weer schoon.³⁷ Het klinkt dus heel gek dat water kan bederven en later weer goed is, maar er is een logische verklaring. Of het water na het bezinken van de insecten echt droog is, is nog maar de vraag, aangezien er toch bacteriën in het water blijven zitten. Misschien wordt een deel van de ziekten aan boord van de schepen ook wel veroorzaakt door die bacteriën in het water. Hij schrijft ook dat vervuild water de oorzaak is van ziekten als diarree en dysenterie. Dit zou goed kunnen kloppen, omdat deze ziekten veroorzaakt worden door eencelligen, die in het water kunnen voorkomen als het al een poosje staat. Wederom noemt Gallandat de heer Hales als bron. Hales stelde dat voor reiniging van het water drie druppels zwavel per glas voldoen. Gallandat zegt dat het water dan niet alleen schoner werd, maar ook smaakvoller. Met de drie druppels zwavel wordt verdund zwavelzuur bedoeld. Zwavelzuur is een zure oplossing, die de pH van het water verlaagd. Bij een lagere pH kunnen bacteriën minder goed overleven, dus dit is een mogelijke methode om water langer goed te houden.

De vijfde zaak vind ik toch wel een bijzondere. Gallandat was van mening dat katten mee moesten op de reis. Katten waren volgens hem de beste oplossing voor het probleem van ongedierte aan boord van de schepen. Muizen en ratten konden de vaten met water openbijten en ze bevuilen. Als de katten ze op zouden eten zou dat probleem opgelost zijn. Gallandat noemt ook een voorbeeld van een schip waarop geen katten waren en er een rattenplaag was. Hij beschrijft erg levendig hoe ze de tenen van de zieken eraf beten en de ogen van de doden aten. Hij schrijft dat hij zo nog wel een paar voorbeelden kan noemen, maar dat de ernst van de zaak al is aangetoond en het dus noodzakelijk is dat er katten worden meegenomen op de reis.

De zesde zaak is een zaak die getuigd van de eerder genoemde '*menschlievendheid en eigen belang*'. Gallandat meent dat de slaven goed behandeld moeten worden. Er moet

³⁶Volgens https://en.wikipedia.org/wiki/Stephen_Hales

³⁷Volgens mvr. Dominicus

meteen 'bij aanschaf' duidelijk gemaakt worden dat de blanken niets kwaads in de zin hadden, dat de blanken geen menseneters zijn en dat de slaven 'slechts' verkocht zullen worden om te werken op het land. Het woord 'slechts' zet ik tussen aanhalingstekens omdat dit natuurlijk helemaal niet normaal is, hoewel Gallandat het wel zo brengt. Gallandat is echter wel van mening dat eventueel voorkomende opstanden niet de schuld zijn van de slaven, door hun wil naar vrijheid of hun angst voor de toekomst, maar van de bemanning. Als de scheepsbemanning de slaven slecht behandelt, zullen de slaven in opstand komen. Daarom moeten slaven de vrijheid hebben om te dansen, zowel omdat ze daar plezier in hebben, als omdat het goed is voor hun gezondheid. Ook moeten slaven uit dezelfde stam bij elkaar in de kamer zitten en slaven uit andere stammen moeten ergens anders zitten, om ruzies en communicatieproblemen te voorkomen. Dit is natuurlijk een prima voorbeeld van de eerder genoemde menslievendheid en ook het eigen belang van de scheepsbemanning. Ik vind het zeer menselijk van Gallandat dat hij het welzijn van de slaven als aparte regel noemt, hoewel het kopen, vervoeren en weer verkopen van slaven alsof het handelswaar is uiteraard extreem onmenselijk is.

De zevende zaak gaat specifiek over de heelmeeesters. Gallandat benadrukt hier nogmaals de noodzaak van het goed verzorgen van de slaven. Hij noemt een aantal heelmeeesters die werken hebben geschreven over de geneeskunde. Hun werken zouden speciaal voor zeevarende heelmeeesters gepubliceerd moeten worden, want alles wat een chirurgijn zou moeten weten over de geneeskunde staat daar in. Hij noemt als eerste de heer Titzing. Titzing, of ook wel Titsingh, heeft vele geschriften gepubliceerd, waarvan er twee specifiek over heelmeeesters in de zeevaart gaan. Waarschijnlijk doelde Gallandat op die twee boeken.³⁸

Vervolgens benoemt hij de heer Lind. J. Lind was de arts die ontdekte dat citrusvruchten scheurbuik tegengaan en genezen. Hij wist niet dat dat kwam door de vitamine C in de vruchten, maar wel dat het een werkend geneesmiddel was. Ook Lind schreef een werk over geneeskunde in de zeevaart, maar hij ging wat specifiek in op ziekten uit warme landen, zoals Afrika.³⁹ P. de Wind heeft zijn werk vertaald uit het Engels. De tijd van publicatie is onduidelijk, maar in het voorwoord schrijft De Wind dat Lind het boek vlak na de laatste Franse oorlog heeft geschreven. Waarschijnlijk bedoelde hij de Frans-Indiaanse oorlog, die duurde van 1754 tot 1763. De Wind moet het boek snel vertaald hebben, namelijk voordat Gallandat zijn gids schreef, anders kon hij hem niet genoemd hebben in de gids.

De volgende naam is de heer Rouppe. Hij schreef een boek in het Latijn, dat later door Johan Grashuis vertaald is naar het Nederlands.⁴⁰ Tot slot noemt Gallandat S. de Monchy, een heelmeeester die schreef over de oorzaken van ziekten aan boord van schepen.⁴¹ Al deze boeken samen bevatten eigenlijk alles wat er nodig is te weten over geneeskunde op een schip. Algemene informatie over geneeskunde aan boord van een schip is te vinden in de geschriften van Titsingh, oorzaken van ziekten worden door Monchy behandeld en Lind schreef over geneesmiddelen.

³⁸“Kunstbroederlijke lessen over de koortsen op de schepen van oorlog” (1742) en “Geneeskunst der heelmeeesters tot dienst der Zeevaart” (1752)

³⁹“Middelen ter bewaaring der gezondheid op de Oorlogschepen”

⁴⁰“Verhandeling van de ziekten der scheepvarenden” (1765)

⁴¹“De oorzaken der gewone ziekten van ons scheepsvolk, hetwelk naar de W.I.-vaart enz.” (1760)

In plaats van op de inhoud van de boeken in te gaan, beschrijft Gallandat liever een aantal algemene zaken. Dit is eigenlijk de conclusie of samenvatting van het werk. Hij schrijft dat alle slaven dagelijks bezocht zouden moeten worden door de heelmeeester. Tevens heeft de heelmeeester een soort vaderfunctie. Hij moet ervoor zorgen dat de slaven zich op hun gemak voelen. De zieken moeten losgemaakt worden van de boeien, evenals de slaven die ziek gaan worden. Gallandat noemt die laatste groep zij die '*eenige dispositie hebben om ziek of scheurbuikerig te worden*'. Waarschijnlijk zagen deze slaven eruit alsof ze ziek zouden worden, net als men tegenwoordig ook aanvoelt wanneer iemand bijvoorbeeld griep gaat krijgen, wanneer de eerste symptomen verschijnen.

*Zy moeten hunne gedachten laten gaan op al 't gene tot hunne behoudenis eenigzins kan strekken, en met één woord alles in 't werk stellen wat hun droevig noodlot kan verzachten.*⁴²

Dit vond ik een erg mooie en ontroerende zin. Gallandat hecht oprecht belang aan het welzijn van de slaven, zowel fysiek als mentaal, niet alleen omdat gezonde slaven meer geld opleveren, maar omdat de tot slaaf gemaakte Afrikanen ook mensen zijn, waar het blanke ras niet superieur aan is. Het feit dat hij het echt belangrijk vindt dat de gevangengenomen slaven getroost en gekalmeerd worden om hun vanaf gevangennamen ellendige leven iets beter te maken toont dat wel aan.

David Henri Gallandat

⁴²Pagina 13 van de gids.

Conclusie

Gallandat heeft in zijn gids een aantal handige tips gegeven voor zowel de handelaren als de chirurgijns. Hij was van mening dat de slaven goed moesten worden behandeld, zowel op geneeskundig gebied als op mentaal gebied. Dit was niet alleen omdat gold dat hoe meer slaven de reis overleefden, hoe meer winst er te behalen viel, maar ook uit menslievendheid, waarmee Gallandat aantoont dat hij de bemanning niet veel belangrijker vond dan de slaven.

Bij Couperus zien we niet alles hiervan terug, maar er zijn toch wel connecties te vinden. De manier waarop Couperus met zijn patiënten omgaat is uiterst zorgvuldig. Hij beschrijft zowel de ziektesymptomen als de behandeling zeer uitgebreid en gaat nauwkeurig te werk. Er zijn echter wel verschillen tussen de behandeling van de bemanning en die van de slaven. Ik zal eerst de in de inleiding gestelde deelvragen beantwoorden om vervolgens tot een conclusie te komen met behulp van de hoofdvraag.

1. Hoe werden de leden van de bemanning op medisch gebied behandeld aan boord?

De zieke leden van de bemanning werden bij naam genoemd, voornaam en achternaam. Soms werd hun functie aan boord vernoemd, of hun geboorteplaats. Couperus beschreef dus vrij nauwkeurig wie zijn patiënt was.

Van de twintig patiënten zijn er drie overleden. Dit is 15%. De meeste zieke leden van de bemanning zijn dus genezen door Couperus.

2. Hoe werden de Afrikaanse slaven op medisch gebied behandeld aan boord?

Van de slaven worden geen namen genoemd, Couperus gaf ze slechts een nummer. Ook werd er geen geboorteplaats of land van herkomst genoemd. We weten enkel dat ze uit Afrika kwamen. Dit toont aan dat Couperus bij de Afrikanen minder uitgebreid te werk gaat, hoewel hij wel nauwkeurig is in het beschrijven van hun ziekte en genezing. Het kan natuurlijk ook zo zijn dat hij hun naam en geboorteplaats simpelweg niet wist en niet kon achterhalen, omdat hij geen Afrikaans sprak, maar dan nog is het nummeren van mensen wel afstandelijker dan de naam en geboorteplaats noemen.

Alle zieke slaven zijn overleden, 100% dus. Dit betekent dat Couperus niet in staat was een enkele tot slaaf gemaakt Afrikaner te genezen.

3a. Was er verschil in het percentage genezen patiënten van de bemanning en die van de slaven?

Er was wel degelijk een verschil in het percentage genezen patiënten. Slechts 15% van de zieke bemanningsleden overleed aan zijn ziekte, terwijl dit percentage bij de slaven 100% was.

3b. Zo ja, hoe is dit verschil te verklaren? Kwam het door de behandelwijze of door andere factoren?

Het vergelijken van de behandeling van Arriaan de Puit met die van een slavine en van Jacobus Duinkerken met drie slaven toonde aan dat er verschillen waren in de behandelwijze van bemanningsleden en die van Afrikanen. Tegen dezelfde ziekten werden aan de slaven andere geneesmiddelen gegeven dan aan de bemanning. Over of dit de beslissende factor is geweest in het verschil in percentages genezen patiënten bij de twee groepen is, valt te twisten. Ik denk niet dat het verschil in medicijnen de oorzaak is van het verschil in sterfteaantal. De chirurgijn was opgeleid om bij bepaalde ziekten bijbehorende medicijnen toe te dienen. De symptomen die hij waarnam, bestreed hij met de medicijnen die hij ervoor had. Het zou vreemd zijn als Couperus toevallig bij elke Afrikaanse patiënt de verkeerde medicijnen had gegeven omdat hij de symptomen anders behandelde dan bij de bemanning.

Ik denk dat de oorzaak eerder ligt bij de taalbarrière tussen Couperus en de slaven, waardoor Couperus de symptomen niet altijd kon achterhalen of kon interpreteren op de juiste manier. Een andere factor waar we rekening mee moeten houden is dat de Afrikanen eigenlijk uit hun land zijn 'geroofd', en zomaar op een schip werden gezet zonder dat ze weten wat er gaat gebeuren, terwijl ze hun huis, bezittingen en familie moesten achterlaten. Dit eist wat van het lichaam, en de stress, angst en het verdriet zullen zeker niet bijgedragen hebben aan het genezingsproces van zieke slaven. Ook zagen we dat er een aantal slaven waren gestorven zonder duidelijke fysieke ziekte, dus mogelijk door depressie en heimwee, en er waren een aantal slaven 'overboord gegaan', waarvan we hebben vastgesteld dat ze waarschijnlijk zelfmoord hebben gepleegd, omdat ze geen enkel lichtpuntje meer zagen aan de horizon.

De slaven en bemanning werden aan boord van het schip absoluut niet gelijk behandeld, aangezien de slaven met ongeveer driehonderd man op een kleine ruimte zaten en de bemanning niet. Nog belangrijker is het feit dat de Afrikanen gekocht en verkocht werden als handelswaar en de bemanning vrijuit ging. Toch werden ze door Couperus wél gelijk behandeld, omdat hij, als we af mogen gaan op zijn journaal, net zo hard probeerde de slaven te genezen als de zieke bemanningsleden. De medicijnen waren soms wel anders, maar ik denk niet dat dit de oorzaak is van het grote sterfteaantal van de Afrikanen ten opzichte van de bemanning. Zoals eerder genoemd denk ik dat dit komt door alle hindernissen tussen de chirurgijn en de slaven, waar de bemanning geen last van had, en door de onmenselijkheid van de hele slavenhandel.

De hoofdvraag die ik in de inleiding stelde was als volgt: *was er verschil tussen de medische behandeling van de slaven en die van de bemanning?* Na mijn onderzoek ben ik tot de conclusie gekomen dat er wel degelijk verschil zat tussen de behandeling van de twee groepen. De voorgeschreven medicijnen bij de voorbeelden uit het journaal van Couperus die ik behandeld heb verschilden van elkaar. Slaven kregen ook vaker kalmerende middelen, waarschijnlijk omdat ze sneller in paniek raakten, uit angst en stress. Er is geen enkele slaaf genezen van zijn of haar ziekte, terwijl de matrozen meestal wel genezen konden worden.

Het antwoord op de hoofdvraag is dus dat er een duidelijk verschil was tussen de behandeling van de slaven en die van de bemanning, zowel op sociaal gebied als op medisch gebied. Toch werden de slaven op medisch gebied wel beter behandeld dan ik dacht, en niet alleen uit eigen belang voor de opbrengst van de slaven, zoals ik in mijn hypothese gesteld had. Hoewel de economische factor wel een rol speelde, omdat meer levende slaven meer geld opbrachten, werden zieke slaven toch ook goed behandeld uit menslievendheid en dat verraste mij wel.

Bibliografie

Chirurgijnsjournaal van de derde reis van De Eenigheid, door Petrus Henricus Couperus
Noodige onderrichtingen voor de slaafhandelaren, door David Henri Gallandat
<http://eenigheid.slavenhandelmcc.nl/> (website Zeeuws Archief over De Eenigheid)
slavernij.eloweb (onderdeel van de website van het Zeeuws Archief)
<http://resources.huygens.knaw.nl/> (namen van chirurgijns genoemd door Gallandat)
<https://books.google.nl/> (boeken genoemd door Gallandat)
https://en.wikipedia.org/wiki/Stephen_Hales
<http://www.menselijk-lichaam.com/besmettelijke-ziektes/dysenterie/>
<https://nl.wikipedia.org/wiki/Dysenterie>
<https://www.archieven.nl/> (oorspronkelijke journaal)

Met dank aan:

Het Zeeuws Archief
Mevr. Van Waarden-Koets
Mevr. Dominicus
Dhr. Van der Rijst
Dhr. Brandenburg
Dhr. Van Driel

Bijlage 1 Chirurgijnsjournaal P.H. Couperus (1761-1763)
<http://eenigheid.slavenhandelmcc.nl/verantwoording-bronnen/archiefstukken/#chirurgijnsjournaal>

Bijlage 2 Noodige onderrichtingen voor de slaafhandelaren,
door D.H. Gallandat (1769) <http://slavernij.eloweb.nl/literatuurlijst/bibliotheek/gallandat.pdf>